

УДК 378.014.25(477)

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Наталія Гораль

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000*

Розглянуто закономірності розвитку свідомості та мислення людини. Свідомість трактовано як суб'єктивний образ об'єктивного світу, тобто як результат пізнання, осмислення, сукупності емоцій, уявлень, набуття досвіду щодо буття.

Екологію розглянуто як поєднання двох реальностей – суб'єктивної та об'єктивної. Важливим є взаємодія природи, людини та суспільства. Стверджувати про екологію як систему поглядів можна лише з 60-х років ХХ століття. До того часу були лише уявлення та знання про довколишній природний світ людини.

ХХІ століття ставить перед суспільством нове завдання – розвиток екологічного світогляду особистості, тобто формування людини, яка здатна вирішувати глобальні проблеми, забезпечувати виживання цивілізації та збереження біосфери.

Ключові слова: свідомість, пізнання, екологія, буття, взаємодія, суспільство, суб'єктивна та об'єктивна реальність, світогляд.

Сучасну ситуацію у світі характеризують кризами – політичними, економічними, екологічними, що склалися передусім у сфері свідомості на окремому історичному етапі.

Для розуміння і прийняття рішень з подолання цієї кризи, у нашому випадку **екологічної**, необхідно звернути увагу на попередній досвід взаємодії людини і природного середовища, який визначався свідомістю та інтелектуальними здібностями людини в її рамках. Цю проблему попередньо намагалися вирішити у своїх працях філософи та вчені, проте головний акцент робили на історичній еволюції екологічної свідомості окремих культур, а не на свідомості загалом. Недостатньо вивчали еволюцію свідомості, форми і способи мислення на різних етапах, а, отже, мотивацію активності людей щодо природи в різні історичні періоди.

Метою нашої статті є аналіз еволюції свідомості людини та формування суспільних уявлень про співвідношення людини, суспільства та природи, залежність цих процесів від еволюції мислення.

Розглядаючи проблему взаємозв'язку свідомості та екології, необхідно брати до уваги, що свідомість слугує тут суб'єктивним образом об'єктивного світу, тобто є результатом пізнання, осмислення, сукупності емоцій, уявлень, набуття досвіду щодо буття.

Екологію розглядають як поєднання двох реальностей – суб'єктивної, що існує у свідомості людини, та об'єктивної – світ у всіх його взаємозв'язках.

Говорити про екологію як систему поглядів можна лише з 60-х років ХХ ст., до того часу були уявлення і знання про довколишній природний світ людини [1].

Феномен свідомості виник на певному етапі еволюції людини – 50–40 тис. років тому. Першою найстарішою формою свідомості є міфо-релігійна сукупність уявлень людини про навколишній світ. У релігієзнавстві цей етап позначають як полідемонізм [3].

Найдавніші люди, маючи обмежені знання про навколишній світ, наділяли природні явища надприродною силою. Відображенням цього стало розуміння світу, закріпленого у міфології та релігії первісних суспільств. Міфологія виникла раніше, ніж релігія, якщо розуміти під міфологією результат осмислення людиною світу, суспільства та відношення між ними.

«Неолітична революція» розпочалась 10 тисяч років тому, коли люди стали займатись спочатку кочовим, потім осілим землеробством, а пізніше – скотарством та ремеслом. Це стало можливим завдяки поєднанню знання, ще міфологічного, та діяльності, яку трактували як магічну (оранка, сіянка, гончарство). Поряд з культурою–поясненням (духовного) з'являється культура–діяльність (матеріальна), яка відокремила людей від природи не лише психологічно, але й матеріально, через створення паралельного світу, який задовольняв духовні і матеріальні потреби людей – світу культури.

Незважаючи на свою діяльність, через землеробство, скотарство, ремесло, людина усвідомлювала обмеженість власних можливостей. Однак причину цих обмежень людина переносила на надприродні сили. Це відображало особливості мислення людей наступного етапу еволюції міфологічної свідомості, що позначається в релігієзнавстві як політеїзм. Необхідно врахувати, що здебільшого релігії цього етапу – ранньонаціональні – виникали початково стихійно, як продовження розвитку ідей, закладених у родоплемінних релігіях. У подальшому вони розвивалися під впливом ідей, які створювали жреці – (Стародавній Єгипет, Індія) або окремі особистості (Гомер та Гесіод) у Стародавній Греції, проте відображала вже психологію та менталітет етносів – як переосмислення їхнього історичного досвіду.

В епоху політеїзму змінюється ставлення людини до природи. Наявність у природних об'єктів «душі» зовсім не означало для людини, що вони є суб'єктами і належать до сфери «людського». І людина, і природа створені богами. Водночас виникає психологічне протистояння людини і «дикої природи». Природа викликає в людини страх. З'являються також боги, які допомагають людині, створюють для людини різні предмети культури, добувають вогнище (Прометей), вносять у повсякденне життя метали (Гефест).

З розвитком суспільства та зміною соціально-історичної ситуації почало формуватися раціональне розуміння світу. Відбулась об'єктивація світу, надприродне було сконцентроване в одній особі та винесене за рамки цього матеріального світу – відбулося звернення до людини (наприклад, у буддизмі).

Певні філософські, а згодом релігійні системи здійснили духовний прорив – створили нову тенденцію у сфері ментальності, що зумовило до появи нової культури, в центрі уваги якої була сама людина. Відбулися зміни і в уявленні

людини про природне середовище. Людина ставить себе вище від інших живих істот завдяки розуму, яким вона може досягнути сутність природи, її цілі. Звідси досягнення вищих індивідуальних і колективних цілей – наближення до трансцендентального (у християнстві, ісламі) або переборення зв'язку з матеріальним світом і досягнення спокою (у буддизмі). Обмежуючи себе, свою біологічну суть, спрямовуючи своє життя до вищих цілей (досягнення нирвани, бога, раю), тобто змінюючи свою поведінку, психіку, людина формує «людське в людині» у масштабах усього світу через усвідомлений аскетизм. Отож метою людини стає переборення своєї «недосконалої» людської природи. Сформувалось об'єктивне сприйняття світу природи як такої, яка може слугувати людині і бути корисною для людини [6].

Проблема формування екологічної свідомості доволі гостро виникла у ХХ столітті, відколи людство стало усвідомлювати згубні наслідки своєї діяльності, які спричинили до екологічної кризи в світі загалом. Прояви цієї кризи ми спостерігаємо в різноманітних сферах життєдіяльності: забруднення навколишнього середовища, зникнення цілого ряду тварин та рослин, нерациональне використання природних ресурсів і т.д. Отож закономірним є те, що сьогодні зростає кількість філософських, екологічних, психологічних та інших досліджень, пов'язаних з необхідністю розуміння взаємодії людини зі світом природи. Це зумовило до наукового обґрунтування проблеми (з різними варіантами її розв'язання) формування екологічної свідомості особистості.

У ХХІ столітті зазначену проблему розглядають і в психологічній літературі. Отже, зважаючи на актуальність цієї проблеми, спробуємо розкрити сутність екологічного феномена та охарактеризувати екологічну свідомість особистості з точки зору психологічних аспектів. Зокрема, розглянемо:

- екологічну свідомість як передумову до формування екологічного світогляду;
- розвиток екологічного мислення, що сприяє розвитку творчого потенціалу;
- екологічну свідомість як найвищу особистісну цінність людини.

Екологічну свідомість можна розглядати як самостійну форму суспільної свідомості (поряд з політичною, релігійною, науковою тощо) [5].

Сучасні автори наукових праць (А. Г. Асмолов, Ю. Д. Железнов, В. А. Ігнатова, В. А. Колибін, А. Я. Кузнецова, В. М. Назаренко) розглядають формування екологічної свідомості як складової екологічного світогляду. Вони стверджують, що еколого-освітню систему ХХІ ст. необхідно зорієнтувати на розвиток екологічного світогляду особистості, тобто на формування людини, яка здатна розв'язувати глобальні проблеми, забезпечувати виживання цивілізації та збереження біосфери.

Екологічний світогляд М. Й. Бауер [2] розглядає як сукупність принципів, поглядів, оцінок і знань, що в узагальненому вигляді означають цілісне розуміння єдності природного і соціального буття, які формують екологічно зорієнтовану життєву позицію суб'єкта.

Екологічну свідомість можна розглядати як відображення у свідомості особистості процесів взаємодії між людиною і навколишнім світом, з одного боку, та між суспільством і навколишнім світом – з іншого, у тих аспектах біологічного і соціального життя, які зумовлені суто природними чинниками.

Отже, екологічну свідомість можна розглядати як складну, саморегулюючу (тобто таку, що має можливість сама по собі змінювати цілі, функції та ланки) систему, сформовану для розв'язання завдань екологічного змісту, спрямовану на стабілізацію або зміну взаємостосунків з природою та її об'єктами, які виникають у процесі задоволення людиною своїх потреб. Екологічна свідомість, відповідно, реалізується через мислення, емоції, почуття, мотиви, інтереси, позиції, вчинки, дії та діяльність [4].

Розвиток екологічної свідомості постає можливим за умов орієнтації кожного суб'єкта в особливостях та традиціях нації. Поєднання духовних і екологічних категорій сприяє створенню та розкриттю українського менталітету, адже на основі накопичення практичного досвіду кожна людина набуває нові цінності, особистісні сенси, формується *аксіологічний* світогляд (орієнтований на цінності, що сприяють задоволенню потреб людини і відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексеев В.* Христианство и экологический кризис / В. Алексеев // Путь богопознания. – 2000. – № 1. – С. 41–58.
2. *Багер М. Й.* Екологічні знання у контексті формування світоглядних цінностей суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Михайло Йозефович Багер. – К., 1998. – 21 с.
3. *Гайковський М. І.* Релігія та екологія / М. І. Гайковський // Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 242–253.
4. *Медведев В. И.* Экологическое сознание : [учебное пособие] / В. И. Медведев, А. А. Алдашева. – [изд. второе, доп.]. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
5. *Набочук О. Ю.* Проблеми сучасної психології / О. Ю. Набочук // Науковий вісник. – 2013. – Вип. 20. – С. 449–463.
6. www.brar.org.ua/sections_load.php?s=natural_science&id=9&start=4.

Стаття надійшла до редколегії 1.11.2013.

Прийнята до друку 20.11.2013

EVOLUTION OF ECOLOGICAL MIND OF A HUMAN BEING

Natalie Horal'

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article deals with the peculiarities of the development of mind and consciousness of a human being. Consciousness stands here for the subjective image of the objective world, i.e. it may be treated as the result of the cognition, comprehension, aggregation of emotions, notions and gaining knowledge in relation to the way of life.

Ecology is meant here as the correlation of two realities: subjective and objective. The relationship between nature, human being and society is very important. In the 60th of the XXth century it was possible to treat ecology as a system of viewpoints.

Before that time there was only comprehensive knowledge of the surrounding world of a human being.

XXI century puts forward the new task before the society, namely: the development of ecological outlook of the personality, i.e. the formation of the human being, who can solve global problems and ensure the survival of civilization and preservation of biosphere.

Key words: consciousness, cognition, ecology, way of life, relationship, society, subjective and objective reality, outlook.

ЭВОЛЮЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Наталія Гораль

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000*

Рассмотрены закономерности развития сознания и мышления человека. Сознание выступает здесь субъективным образом объективного мира, то есть является результатом познания, осмысления, совокупности эмоций, представлений, приобретения опыта по отношению к бытию.

Экология рассматривается как соединение двух реальностей – субъективной и объективной. Важной является взаимосвязь природы, человека и общества. Говорить об экологии как системе взглядов можно лишь с 60-х годов XX столетия. До этого времени были лишь представления и знания об окружающем мире человека.

XXI столетие ставит перед обществом новые задачи, а именно: развитие экологического мировоззрения личности, то есть формирование человека, который способен решать глобальные проблемы, обеспечивать выживание цивилизации и сохранение биосферы.

Ключевые слова: сознание, познание, экология, бытие, взаимосвязь, общество, субъективная и объективная реальность, мировоззрение.